

JEGYZETEK

1. Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Zeneműkiadó, Budapest 1963. 63. old.
2. Sárosi Bálint: *Eine „mehrsprachige“ Zigeunerkapelle in Transilvanien*. In: *Studia instrumentorum musicae popularis, VIII*. Musikmuseet, Stockholm 1985, 94–102, passim.
3. *A' kótából való klavírozás mestersége, melyet készített az abban gyönyörködők kedvéért, Gáti István*. Budán, A királyi Universitásnak betűivel. 1802 (Rp.: Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest 1987)
4. „...I did not find in the Congress a stress of what is really the main bulk and the main body of Jewish music.” Yadin kántor felszólalása az általános vitában. In: Cohen, Judith (szerk.): *Proceedings of the World Congress of Jewish Music – Jerusalem 1978*, The Institute for the Translation of Hebrew Literature Ltd., Tel-Aviv, 1982, 267. old.
5. Megjegyzendő, hogy a vészterhes negyvenes években zsidó részről is létezett a zsidó zene tudományos meghatározásában egy antropológiai alapokon nyugvó megkülönböztetés. Az 1943-ban New Yorkban rendezett *The Bases of Jewish Music* című konferencia altémái között a történelmi és pszichológiai aspektusok mellett az *Anthropological Bases of Jewish Music* is megtárgyalásra került. Ezt a nem szerencsés cím- és témaválasztást a szervezők a nem zsidók ide vonatkozó ismereteinek általános hiányával és hamis nézeteikkel indokolták.
6. Milhaud, Darius: *Notes sans musique*. Paris, 1949.
7. Vö.: Braun, Joachim: *The double Meaning of Jewish Elements in Dmitri Shostakovich's Music*. In: *The Musical Quarter LXXI/1* (1985), 68–80. old.
8. Románia kivételével.

9. „Gyűlölhethetném enyéimet, / ha ti őket nem bánatátok. / Kőpnék én fekete arcukba, / fekete profétájuk. // Vonnátok el a kezetek, / állnának oly fehéren / e foltos arcok, mint a hold, / vétkük szabad terében. // De ameddig a szuro- nyok / husukban vérragyásak, / enyéimet ti őrzitek, / muszájból glóriásnak.” L.: Máttyás Ferenc, Z. Szalai Sándor (szerk.): *Szép versek 1970*. Magvető, Budapest 1971. 213. old.

10. A magyarul használatos cím: *Egy varsói menekült*.

11. A bizonyos félreértések kiküszöbölését is célzó hagyományos írásmód (az első és az utolsó szó záróbetűje nagyobb: s' MÁ ÉS ehhoD) a szöveg egy további értelmét is sugalmazza. Ájín és dalet összeolvasva ugyanis az ED szót adja, ami „tanút” jelent, az isteni egység bizonyítóját és egyben a hitéért életet áldozó vértanút is. (L. szövegpélda)

12. Az itt közölt adatok alapját részben Varga Bálint Andrásnak Székellyel készített interjúja (*MUZSIKA* 89/1, ebből valók a szó szerinti idézetek is), részben az általam 1992 januárjában Székely Endrével Budapesten folytatott beszélgetés képezi. Az idézett oratórium néhány, a zsidó liturgiával kapcsolatos kérdésében Fekete László állt szakértő tájékoztatóival rendelkezésemre, melyeket ehelyütt köszönök meg.

13. A műnek a lemezfelvétel borítóján olvasható ismertetéséből (Hungaroton SLPX 12873).

14. Ingeborg Bachmann versének magyar fordítása Székely Endre munkája.

Ember Mária

PEDIG CSAK EGY ÁRVA HEGEDŰ SZÓL...

Horváth Lajos zenéje és személye

ajdnem elviselhetetlenül reszelős hangon szól a hegedű. Mintha ismeretlen, kikerülhetetlen erők tíz körömmel estek volna a koponyánkban – belülről. Egyszer csak holmi eltorzított Hajikva dallamfoszlányt vélek kihallani ebből a szférákon túli zenéből. Azután más régi népdalok inkább csak sejtetett motívumait; mire elkapnám, azonosítanám őket, már el is lebbenek.

Most már nincs kétség: sír a hegedű. Sírát. A gyászzene mind súlyosabb, mind anyagszerűbb, megáll a levegőben. Szűk neki itt a hely, ostrom alá veszi a terem falait, pedig csak egy árva hegedű szól, zokogása sívó homok fölött oszlik füstfelhővé, sivatag fölött terjed szét a térben. Csatamező felett? Temetetlen holtak felett?

A túl sokat idézett, közhellyé koptatott, ráadásul szó szerint értett (félreértett) adormóci kérdésre kérdezetlen válaszol a hegedűszó. Ez már Auschwitz utáni zene. A rögtönzésnek ható, virtuóz módon előadott „műsorszám” vége felé elnyújtott zsidó siratóének kétségbeesése idéződik. Muzsikává tömörült jajongás, sóhajtvá ismerem rád. Lelked ott lebeg a lengyel síkság felett, már várom a vonatfüttyöt... vagy benne is rezdült a zokogó húrban?

A nagyvárosi utcai zajokat, neonreklámok percegését, tűzoltóautók szirénahangjait magába olvasztó bartóki zene lehetőleg fel- szabadító hatással arra a hátrakötözött hajjú, szemüveges férfire, aki a Múlt és jövő szerkesztőségi estjén, az Írószövetség klubjában két különbözőképpen hangolt hegedűt vett elő tokjából és fel- váltva emelte vállához őket. Műsor után megkerestem, kértem, ismerkedjünk meg.

Jobb ötlet híján az volt az első kérdésem – hiszen olyan mind- egy, hol kezdjük –, hogy hány éves (mert kinézésre kortalan).

– Az idén pontosan negyvenéves vagyok – felelte. – Van két gyermekem, egy tizenhat éves kislányom, aki hárfázik a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolában, a kisfiam pedig

a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola rendkívüli tehetségei- nek szakosztályán tanul. Ő tizenegy éves.

– És maga hogyan kezdte ezt a szakmát?

– Azt szokták mondani, hogy vonóval-zenével jön a cigány a világra. De én érdekes keveredés vagyok: édesapám cigány származású, édesanyám zsidó. Anyukám Debrecenből jött, édesapám Élesdről, a román határszélről. Akkor már Buda- pesten laktak, amikor én születtem. Űgy tizennégy-tizenöt éves koromban megkérdeztem édesanyámat, hol vannak az ő részéről a nagyszülők... akkor mondta el, hogy őket sajnos megölték.

– Az én szülőfalumban úgy nevezték azoknak a gyerekeket, akik össze voltak házasodva cigányok a nem cigányokkal, hogy „fehér cigány”. Ismeri ezt a kifejezést? Sértőnek találja?

– Nem találok sértőnek. Nekünk is mondják. De monda- nak mást is. Szakcsi Lakatos Béla barátomra hallottam már azt mondani. „De szép zsidó ember!” Miránk, akik kevered- tünk, cigány nyelven azt mondják: „inroma”, „romungro”. Tehát magyar cigány.

– Az édesapja is zenész volt?

– Igen, a rádióban, a televízióban sokat is szerepelt. Kathy- Horváth Lajos néven vált ismertté. Kulturált, nagyon intelli- gens ember volt. És elegáns, szép férfi, göndör, fürtös haja volt, égszínkéék szeme, kreol bőre... Iskoláztatott minket és a tudásra nevelt. Ő maga nem végezte el a Zeneművészeti Főis- kolát, mert közbejötték azok a nemszeretem idők, mi is meg- születünk, négy fiú... Pénzt kellett keresni, ezért nem tudta folytatni a tanulmányait. Együtt játszott Cziffra Györggyel, neki is köszönhetem, hogy a franciaországi alapítványába pár hónapra fölvettem engem és a pályámat onnan indíthattam.

– Mindenki tanult zenét? Mindegyik gyerek?

– Persze, de hogyan? Én például úgy, hogy mint kis kölyök

KÖBÁNYAI JÁNOS FOTÓI

nallottam édesapámékat gyakorolni. Sok szép régi magyar – erdélyi – népdalt tudtak. Azokat nekem kedvem lett játszani. Tehát nem a skálázással kezdtem, ahhoz nem is igen fűlt volna a fogam, hamar beleuntam volna. Tudja, milyen a gyerek!... Később aztán, amikor már tudtam játszani, megértettem, hogy a mesterséget is el kell sajátítani.

– *Így aztán Zeneművészeti Főiskolát végezett?*

– Nem; én mindjárt nagyon híres zenekarokkal kezdtem: a Rákfogóval, a Syriussal, már fiatalon olyan rendkívüli tehetségnek számítottam, hogy magukhoz vettek játszani. A hetvenes évek elején Szakcsi Lakatos Béla, akivel nagyon jó barátságban vagyok ma is, pedig ő idősebb nálam, vett be a zenekarába; akkor tizenöt-tizenhat éves voltam. Műsorunknak – bizonyára sokan emlékeznek még rá – „Hatnapos utazás után, avagy: Mi újság, Wagner úr?” volt a címe, és amit csináltunk, az egy új stílus volt, nem amerikai, hanem teljesen egyéni. Nagyon jó korszak volt, nagyon nagy sikere lett ennek a dolognak, a Műszaki Egyetemen, az Orvostudományi Egyetemen addigra már megalakultak a klubok, ott játszott az Omega zenekar meg az LGT, velük együtt léptünk fel. Oda jártak, akik érdeklődtek az új művészet iránt, vagy igényük volt egy kicsit többre, mint az a korabeli latyakos zene... Olyan hírnevem lett – akkor lettem húsz-huszonegy éves –, elhatároztam, keményen dolgozni fogok. Mindig a klasszikus zene és a zeneszerzés volt az erősségem, Bélával Bartók-kedvelők voltunk mind a ketten...

– *Ne haragudjon, hogy ezen lovagolok, de megint megkérde-*

zem: mindez ösztönös volt, „öröklött”, vagy megfelelő iskolák hatása?

– Nem mentem konzervatóriumba, mert mire hozzájutottam volna, már túlkoros voltam.

– *Mindig a hegedű volt a hangszer?*

– A hegedű, de nagyon intenzíven szeretek zongorázni is, meg gitározni – a zeneszerzéshez, a darabjaimhoz ezek ismerete szintén hozzásegített. De mert a zeneszerzési tanulmányaim hiányosak voltak, a mai napig is vannak problémáim a kottairással. Olyan nehéz lejátszani, akkor hogy írjam le? Segítséget szoktam igénybe venni, vagy magnóra játszom a szerzeményeimet és onnan újra meg újra meghallgatom, hogy le tudjam írni. Felnőttkoromban kezdtem komolyan foglalkozni avval, hogy problémáim vannak, amikor hazajöttem Párizsból...

– *Franciául megtanult valamennyire?*

– Annyira, amennyire ennyi idő alatt meg lehet tanulni. Sok barátom volt, akik jól beszéltek magyarul, magyar származásúak voltak. De ami a legfontosabb: ott, Párizsban jöttem rá, amikor a nagyokat hallgattam – végre hallhattam –, hogy igazán zenélni csak a zsidók tudnak.

– *Én ezt nem hiszem el. Ez ugyanaz, mint amikor azt mondják: csak a cigányok...*

– Tehetségesek, igen, a cigányok a zenére, de csak kis száralékuk. Én másról beszélek: amit igazi, nagyformátumú zenének lehet elfogadni, úgy csak zsidók tudnak muzsikálni. Érdekes dolog ez. A zene maga egyfajta melegség. Nem elég, ha egy motívumot eljátszok, ahogyan le van írva a kottában! Egy nagy művész – mást nem tudok megnevezni, csak Yehudi Menuhint, Jascha Heifetzet, Isaac Sternt, Jichák Perlmant – lejátszsa gyönyörűen azt a papírt, azt a hangot pontosan, minden klappol, de afölött ott lebeg az a melegség vagy az a keserűség, szenvedés... ami már a zene fölött van, a zeneszerzőt is rég elhagyta... Ez már messze van a kottától, a papírtól...

– *Én természetesen nem vagyok ebben a kérdéskörben annyira otthon, mint Horváth Lajos, de közbevetném: Sosem hallottuk Haydnt a zenekarával... Mozartot, amint zongorázik... Lisztet! Paganinit...*

– Jó, rendben van, ha már ilyen magasrendű zenéről beszélgetünk, akkor állapotjunk meg abban, hogy a végletekről kell beszélőnk. Itt nincs közepes, meg egy picit ilyen, egy picit olyan, nem. Jó zene van és rossz zene van, kész.

– *Komponálni mikor kezdett?*

– Mindig. Nyolc-kilenc éves voltam, már írtam rövidebb dalokat. Ezek csak úgy jöttek; öntöttem. Beleltem magam, hogy ott ül Bach... Vagy Petőfi... és én játszom nekik. Úgy-hogy ez mélyen visszanyúlik a gyermekéveimbe.

- Ezek is fel vannak jegyezve?

- Minden. De hadd mondjak valami fontosat. Én már egészen kora ifjúságomban rájöttem, hogy modern zenét akarok, mást, mint a régiek. Őszintétlennek éreztem volna, hazugnak, hogy olyan zenét akarjak csinálni, amit barokk szobában, amilyenek annak idején voltak, bő ruhákban, szolgák se-rege közben játszottak. Ha abban a milióban éltem volna, oké!... De ha én ma ilyen írok, ilyen játszom, az olyan, mintha álarcot vennék magam elé.

- Megérttem, hogy egy művésznek kizárólagosnak kell éreznie a saját felfogását, de azért, mint bizonyára tudja, erről is eltérőek a vélemények.

- Elhiszem, hogy lehet ezt magyarázni másképpen is, de végül is ha ebben bárkivel vitára kerülne a sor, egy intelligens ember megérti, hogy ez valóban így van: nekem a koromat kell kifejeznem és önmagam! Én különben is hangulatember vagyok a zenében, ha úgy érzem, hogy ma nem igaz, amiről abban a zenében szó van, akkor nem tudom eljátszani. És nem is akarom.

- Nyilván ebből a „hangulatemberségből” következik improvizációs képessége is...

- Mélységesen hiszek abban, hogy valamikor el fog jutni odáig az egész zene, a művészet, hogy (ez persze borzasztó nagy instrumentális felkészültséget követel) fölveszem a hangszerem és ez az élettelen dolog nem uralkodhat fölöttem, hanem valósággal a testem folytatása lesz... és játszom. „Mit fogsz ma játszani?” – kérdezik. „Nem tudom” – felelem. Majd jön. És már látom is azokat a gyönyörű képeket... Szöveget hallok... és játszom. Ha én azt le tudnám írni! Sokszor mintha Isten szólna hozzám, egy magas hegyen állok, mint Mózes... és játszom. Már nem ezen a földön vagyok. Tetszik érteni?

- Értem, de azért hadd akadékoskodjak egy kicsit; az a kérdező dolga. A rögtönzés, a rögtönözni tudás nem kötelessége vajon annak, aki modern dzsesszen is nevelkedett?

- A dzsesszistákra jellemző, hogy tudnak improvizálni, de nagyon ritka ember, aki arra képes, hogy akár egy hegedűversenyt, egy szonátát abban a pillanatban, pusztán érzésből úgy tudjon improvizálni, hogy sem a hallgatóság, de még egy zenekritikus vagy egy másik kiváló zenész vagy zeneszerző se vegye észre, hogy azt abban a pillanatban ott rögtönözték. Ez adottság, és én ezzel élek is sok esetben... Nézze: én erről minden álszerűség nélkül akarok beszélni, a gyerekeimnek is azt mondom, a feleségemnek is: tudnia kell az embernek, hogy mit ér. Nem szeretem, ha valaki szerénykedik, felveszi azt az álintellektuális beszédstílust... Mindig azt hangoztatom: nekem tudnom kell, hogy a zeném hová tartozik, ki vagyok én, Horváth Lajos.

- Köszönöm, hiszen a beszélgetésünknek csak így van értelme.

De azért kanyarodjunk még vissza egy kicsit a pálya állomásaiig. Úgy tudom, éveket töltött külföldön.

- A modern zenét Szakcsi Lakatos Béláék után Szabados Györggyel kezdtem. Ő rendkívüli zongorista... és ha ma meghirdetnék, hogy koncertet adunk valahol, oda biztosan eljárnének vagy kétezren. Tényleg legenda voltunk, négy évig együtt dolgoztunk, sikerült kihozunk egy közös lemezt... Annak a nyomán kezdett el utánam érdeklődni Joschko Seffer, ő is magyar származású, miskolci, a párizsi Fête de l'Humanité Fesztiválon 1975-ben vagy '76-ban összeakadt Kőbányai Jánossal, aki akkoriban még zenével foglalkozott, azt kérdezte tőle, nem ismer-e engem, mert kapott egy lemezt ajándékba, annak az alapján meg akarna ismerni. Kőbányai felhívott engem telefonon... és így kerültem ki másodszor Párizsba. Joschko Seffer nagyon híres szaxofonos és zongorista. Először egy harmincnapos koncertsorozatot csináltunk, ezt később lemezek követték, három nagylemez... És így aztán kint ragadtam tíz évre, végül a feleségemet is kivittem, a gyerekeimet is; eleinte még csak kijártam egyedül, három-négy hónapokra, de én nagyon családcentrikus vagyok, nem volt az jó így.

- Itthon nem is volt szerződése?

- A Filharmónia szólistája voltam, de valósággal tuszkoltak kifelé. Amikor megírtam a darabjaimat – olyanokat, mint az *Alfa és omega*, a kezdet és a vég, vagy *A zsinagóga* –, ezeket mind a Bibliából merítettem, mert mi mélységesen hívők vagyunk, a családom is, akkor közölték, hogy ez itt nem megy, és lemondták a már meghirdetett koncertemet a Vigadóban. Amikor emiatt hóbörögtem, édesanyám megtudta, hogy a belügyből kint jártak a házmesterünknél... és akkor édesanyám figyelmeztetett, vigyázz, rád fognak valamit, elvisznek, sosem látsz napvilágot... És akkor megkaptam a koncertigazgatóságtól – nagy dolog volt, amikor még Kurtág Györgyöt vagy Szokolay Sándort se igen engedték ki, akik szememben itthon a legnagyobbak –, egyszerre kaptam vagy négy-öt kiutazási engedélyt, s azt mondták, ha majd kell még több, azt is meg fogom kapni.

- Csak ne rontsa itthon a levegőt...

- Így valahogy. Odakint megismerkedtem Yehudi Menuhinnal, ez az életem nagy ajándéka. Játszottam neki; ő fesztiválokat, rendezvényeket csinált, tehetségkutatókat, mesteriskolát... Megpályáztam én is. Volt egy verseny, a legnagyobb az életemben, a mai napig is ennek az emlékéből élek. Ezt a versenyt megnyertem a saját művemmel, 1983-ban. És amikor megkérdezték Yehudi Menuhint, hogy tetszett neki Horváth Lajos, ezt felelte, ő Bartók óta ilyen nem hallott. Így aztán a szerencse rám tekintett, a Jóisten velem volt, megnyertem. Ennek híre terjedt, megnyiták a kapuk.

ÚJ ÉLETT

A magyarországi hitközségek lapja